

УДК 343.5

МЕХАНІЗМ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ СТАТЕВІЙ НЕДОТОРКАНОСТІ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИМИ ПОСЯГАННЯМИ НА ЦЕЙ ОБ'ЄКТ

Мартинишин Г.Я., ад'юнкт
кафедри кримінального права та кримінології
факультету з підготовки фахівців для підрозділів слідства
Львівський державний університет внутрішніх справ

У роботі зроблена спроба висвітлити механізм заподіяння шкоди статевої недоторканості особи суспільно небезпечним посяганням. Вчиняючи суспільно небезпечне посягання на статево недоторканість особи, злочинець може справляти інтелектуальний вплив на психіку неповнолітнього при розбещенні або посягати на здоров'я особи під час статевого зв'язку з особою, яка не досягла статевої зрілості. Заподіюючи шкоду статевої недоторканості, злочинець завдає і соціальної шкоди, яка полягає у деформації абсолютних суспільних відносин забезпечення статевої недоторканості. Особа і надалі залишається статево недоторканою до настання певного юридичного факту: досягнення відповідного віку, настання статевої зрілості, одужання від психічної хвороби, вихід з безпорадного стану незалежно від його виду.

Ключові слова: *віктимологія, механізм заподіяння шкоди, статева недоторканість особи.*

В работе сделана попытка описать механизм причинения вреда половой неприкосновенности лица общественно опасным посягательством. Совершая общественно опасное посягательство на половую неприкосновенность лица, преступник может оказывать интеллектуальное влияние на потерпевшего при развращении или посягать на здоровье лица во время половой связи с лицом, не достигшим половой зрелости. Причиняя вред половой неприкосновенности, преступник причиняет и социальный вред, который состоит в деформации абсолютных общественных отношений обеспечения половой неприкосновенности. Лицо и далее остается неприкосновенным до наступления определенного юридического факта: достижение соответствующего возраста, половой зрелости, излечение психического заболевания, выход из определенного состояния.

Ключевые слова: *виктимология, механизм причинения вреда, половая неприкосновенность лица.*

Martynyshyn G.Ya. THE MECHANISM OF CAUSING DAMAGE TO SEXUAL INVIOABILITY BY SOCIALLY DANGEROUS ENCROACHMENTS ON THIS OBJECT

The paper attempts to describe the mechanism of harm sexual integrity of a person socially dangerous encroachment. Committed socially dangerous sexual assault, the offender may have intellectual influence on the victim when corruption or infringe on a person's health at the time of sexual intercourse with a person under the age of puberty. Cause harm to sexual integrity, criminal and causes social harm, which consists in the deformation of absolute public relations to ensure sexual integrity. Face and then remains intact until the occurrence of a legal fact: implementation of appropriate age, puberty, healing mental illness, the output of a particular state.

Key words: *victimology, mechanism of causing damage, sexual inviolability of a person.*

Постановка проблеми. Природа будь-якого злочину розкривається завдяки з'ясуванню механізму суспільно небезпечного посягання на об'єкт кримінально-правової охорони. Йдеться про те, що з'ясування цього аспекту проблеми дає можливість розкрити основні особливості злочинів, для яких об'єкт посягання є спільним (в одних випадках він є основним безпосереднім, в інших – додатковим).

Зрозуміло, що суспільні відносини як виключно соціальний феномен (соціальний зв'язок) не можуть бути доступні злочинцю для безпосереднього шкідливого на них впливу. У зв'язку з цим порушити суспільні відносини можна:

- шляхом впливу на щось матеріальне, речове (наприклад, учасника суспільного відношення або річ, з приводу якої це відношення існує);
- шляхом розриву соціального зв'язку (тобто шляхом зміни соціально значимої поведінки).

Виходячи з наведеного вище, механізм спричинення шкоди об'єкту злочину, таким чином, може мати два напрями.

1) Вплив на елементи суспільного відношення. Злочинець може безпосередньо впливати: а) на людину як свого контрагента в суспільному відношенні, причому такий вплив може носити психологічний або фізичний характер; б) на будь-які матеріальні речі (предмети), з приводу яких існує відношення, при цьому такий вплив

може супроводжуватися пошкодженням чи знищенням цього предмету.

2) Розрив соціального зв'язку. Злочинець може зруйнувати суспільне відношення: а) шляхом зміни свого соціального статусу, виключаючи себе з числа учасників суспільного відношення; б) шляхом зміни соціального статусу іншого учасника суспільного відношення; в) шляхом невиконання покладеного на нього обов'язку.

При цьому важливо звернути увагу на те, що при будь-якому варіанті спричинення шкоди об'єкту злочину сама ця шкода завжди є соціальною і полягає у деформації суспільного відношення, при якому суб'єкт, який протистоїть злочинцю в суспільному відношенні, позбавляється можливості поводитися певним чином або знаходиться у певному стані, тим самим ускладнюється чи робиться неможливою реалізація належного цьому суб'єкту інтересу (потреб) [1, с. 48–49].

Мета статті. У роботі ми спробуємо висвітлити механізм заподіяння шкоди статевої недоторканості особи суспільно небезпечним посяганням.

Виклад осинового матеріалу. Щодо статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони видається необхідним зазначити декілька моментів. Вчиняючи суспільно небезпечне посягання на статево недоторканість, злочинець може справляти вплив на всі еле-

менти суспільного відношення: справляючи інтелектуальний вплив на психіку неповнолітнього при розбещенні або посягаючи на здоров'я особи під час статевого зв'язку з особою, яка не досягла статевої зрілості. Крім того, навіть не завдаючи злочином шкоди, яка дістає матеріальний вимір (наприклад, згвалтування психічно хворої особи або особи, яка перебуває у безпорадному стані), злочинець справляє свій негативний вплив на соціальний зв'язок між особою, яка наділена статевою недоторканістю, та іншими особами, які мають обов'язок не порушувати таку недоторканість відповідної особи. В цьому й проявляється механізм заподіяння шкоди такому об'єкту кримінально-правової допомоги як статева недоторканість. Заподіюючи шкоду статевій недоторканості, злочинець створює ситуацію, коли завдана шкода є соціальною і полягає у деформації абсолютних суспільних відносин забезпечення статевої недоторканості. При цьому суб'єкт, який протистоїть злочинцю у суспільному відношенні, позбавляється свого блага (цінності) – статевої недоторканості, тобто позбавляється можливості знаходитися у певному стані, тим самим ускладнюється чи навіть робиться неможливою реалізація належного особі блага (цінності) – надалі залишається статево недоторканою. Зрозуміло, що аналізоване благо, з приводу якого виникають охоронювані суспільні відносини – статева недоторканість, – не зникає зі здійсненням на нього посягання. Особа і надалі залишається статево недоторканою до настання певного юридичного факту: досягнення відповідного віку, настання статевої зрілості, одужання від психічної хвороби, вихід з безпорадного стану незалежно від його виду. Відповідне благо не зникає, а страждає від вчинення на нього посягання.

Враховуючи наведені вище міркування, видається необхідним перейти до аналізу окремих проблем віктимології у посяганні на статево недоторканість особи. Відразу обумовимо, що наш підхід до розуміння цього об'єкту кримінально-правової охорони є дещо нетиповим для кримінального права та кримінології, тому аналізовані у роботі дані стосуються лише його частини – статевої недоторканості неповнолітніх. Проте й тут інформація є красномовною, такою, яка заслуговує на відтворення і наштовхує на певні думки.

Переходячи безпосередньо до статевої недоторканості, відзначимо, що певна група вчених провела вивчення матеріалів 200 психологічних висновків щодо неповнолітніх, які постраждали від сексуальних посягань, проведених у спеціалізованому психологічному центрі (Москва). Аналіз показує, що найбільш часто жертвами сексуальних посягань стають дівчата. Однак частка хлопчиків-жертв (25%) також значна. Реалізація умислу винного на вчинення сексуальних посягань нерідко залежить від свободи його доступу до дитини. За даними звернень до спеціалізованого Центру, серед винних число осіб, які входять та не входять в сімейне оточення жертв, розділилося порівну. Найбільш значну групу (42%) серед винних у внутрісімейному сексуальному насильстві складають батьки. На частку вітчмів, включаючи співмешканців матері, дідусів, дядьків та старших братів, приходилося 58% осіб. «Лідерство» у цій групі з великим відривом займали вітчми та співмешканці матері. У випадках позасімейних сексуальних посягань третину винних склали

особи, на яких були покладені обов'язки з виховання та навчання неповнолітніх, організації їх дозвілля (наприклад, вчителі, вихователі, тренери спортивних секцій, співробітники клубів дозвілля, а також співробітники шкіл-інтернатів, дитячих будинків). Можна відзначити ще одну закономірність: чим менший вік дитини, тим більше ймовірність, що посягання на її статево недоторканість може бути вчинене особою, яка входить у її найближче чи сімейне оточення, або особою, на яку покладено обов'язок здійснювати щодо неї піклування. У нашій практиці не траплялися випадки, коли діти молодше семи років ставали жертвами сексуальних посягань з боку сторонніх осіб. Небезпека згвалтування незнайомою або малознайомою особою стає реальною для дівчат у віці 14 років та старше.

Як бачимо, використання залежної становища дитини від винного є важливою умовою, яка сприяє або навіть полегшує вчинення ним злочину. Аналіз звернень у спеціалізований Центр показує, що дії сексуального характеру нерідко вчиняються у відношенні дітей молодшого віку (третина жертв приходиться на дітей у віці 6 років та молодше). Найбільша кількість дітей, за нашими даними, приходиться на вік 5–6 років, 8–9, 12 та 14 років. Слід відзначити певну умовність наведених даних, що відображають вік, у якому злочин було виявлено, що і потягло звернення у Центр за психологічною допомогою. Педофільні та інцестуальні посягання з боку батьків чи вітчмів, за нашими даними, тривали протягом 6–8 років. Починалися вони у дошкільному чи молодшому шкільному віці, а виявлялися лише у 14–15 років. Ці дані свідчать про значну кількість дошкільнят (дітей молодше 7 років) серед жертв сексуальних посягань. У Кримінальному кодексу Російської Федерації (далі – КК РФ) у якості кваліфікуючих ознак сексуальних злочинів у відношенні дітей нині використовуються такі вікові періоди: від 18 до 14 років, від 14 до 12 років, вік до 12 років. Як бачимо, законодавець не вбачає істотних відмінностей у характері та ступеню суспільної небезпеки сексуальних посягань відносно дітей у віці до 5 чи до 9 років, що, на нашу думку, виявляється соціально невиправданим [2, с. 322–323]. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) градація віку потерпілої особи ще менш диференційована: 18–14 років та до 14 років. У зв'язку з цим міркування цитованих вчених видаються більш ніж справедливими.

Результати аналізу наукової літератури, бесід, анкетування неповнолітніх школярів та студентської молоді, а також вибіркового кримінологічного узагальнення архівних кримінальних справ дають підстави стверджувати, що для об'єктивного дослідження механізму статевого злочину щодо неповнолітніх необхідно вивчати не тільки злочинця, а й жертву. У випадку згвалтування неповнолітньої особи об'єктом є її статева недоторканість, нормальний фізичний, моральний і психічний розвиток. Саме соціальна цінність об'єкта, на який здійснюється статевий замах, визначає ступінь і характер суспільної небезпеки цієї категорії злочинів. Характерною особливістю статевого злочинів щодо неповнолітніх є той факт, що на більшість злочинних діянь цього роду впливає поведінка потерпілого, яка не може не враховуватися і теорією, і практикою боротьби з такими злочинами. Зауважимо, що для багатьох неповнолітніх жертв статевого злочину суттєвим є те, що вони по-

страждали не випадково, це було спровоковано їх поведінкою і особистісними властивостями, умовами виховання і способом життя. Так, за даними кримінальних справ, із загальної кількості потерпілих 43% поводити себе негативно і 51% ніяк не сприяли злочинцю.

Негативною вважається така поведінка, в якій проявлялась: розбещеність, шкідлива допитливість; корислива зацікавленість в отриманні подарунків від злочинця; недопустима довірливість. Саме поведінка таких потерпілих, судячи з відповідей опитаних засуджених за сексуальні посягання, є основною причиною їх злочинних дій. Негативно слід вважати й поведінку особи з так званою віктимною схильністю (стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння). Відсутність морального виховання, недостатнє ставлення до виховання неповнолітньої потерпілої, яка перебуває у стані сп'яніння, в сукупності з іншими обставинами (кокетування, розв'язаність у стосунках з особами протилежної статі тощо) створює напружену віктимну ситуацію, викликаючи, таким чином, у правопорушника хибне враження про її «сексуальну доступність». Більше того, така віктимна поведінка в одних випадках є достатньою причиною для нападу на вулиці з метою зґвалтування, а в інших – сприяє його вчиненню.

Так, за даними кримінологічних досліджень, на момент вчинення статевих злочинів 51,4% потерпілих були тверезими, а 16,4% перебували у стані алкогольного сп'яніння; 22,6% потерпілих перед зґвалтуванням спільно з винуватцем проводили дозвілля, вживаючи спиртні напої; 10,6% вживали алкогольні напої перед цим [3, с. 132].

Визначаючи віктимність як властивість певної особистості, соціальної ролі або соціальної ситуації, які провокують злочинну поведінку, можна сказати, що найбільш стійким фактором віктимності є вікова особливості потерпілих, і лише потім – особливості часу і місця злочину та ступінь конфліктності ситуації. Специфіка вікової віктимності в тому, що «провокування» злочину відбувається не тільки за рахунок поведінки потерпілої, її суб'єктивних властивостей та якостей, а й за рахунок нездатності потерпілих у повній мірі захистити себе від злочинних посягань в силу недостатнього інтелектуального, вольового та фізичного розвитку, зумовленого віковими особливостями. Втім, одні й ті самі особливості поведінки неповнолітніх та оточення можуть перетворити їх і на злочинця, і на потерпілого [3, с. 132].

Підсумовуючи результати досліджень неповнолітніх жертв статевих злочинів у кримінологічному механізмі, можна виокремити такі типові групи: 1) жертва, поведінка, якою була у віктимологічному плані невинною (нейтральною жертва), або яка не здатна оцінити злочинну ситуацію статевих характеру (жертва з відхиленням психічного та фізичного розвитку); 2) жертва, яка нехтує особистою безпекою, свідомо провокує сексуальне насильство (легковажає поведінку, натяки на можливість інтимної близькості), або несвідомо ставить себе у віктимну ситуацію сексуального насильства (недопустима довірливість, корислива зацікавленість в отриманні подарунків або грошей у майбутнього статевих злочинця). Встановлено, що деяким неповнолітнім притаманні такі риси психологічного, фізичного і морального характеру, які створюють підвищену можливість цих осіб ста-

ти жертвою статевих злочинів. Характерні для них риси можна поділити на дві групи: загальні та індивідуальні. До загальних належать: довірливість, невміння адекватно реагувати на ситуацію, прагнення про все дізнатися, перевага процесів збудження над гальмуванням і просто фізична непередбаченість. Серед індивідуальних властивостей віктимної поведінки неповнолітніх переважають агресивність, жорстокість, необ'єктивна оцінка можливостей, схильність до ризику, потреба у самоствердженні, прагнення показати себе в компанії більш дорослим, самостійним, паління, вживання алкоголю, іноді наркотичних засобів тощо [3, с. 133].

Практично у всіх статевих злочинах вагоме значення має ставлення потерпілої особи до дій, які вчиняються по відношенню до неї. Як правило, йдеться про насильницький злочин, а цей вид злочину передбачає відсутність згоди особи на вчинення щодо неї певної поведінки, адже саме етимологія слова «насильство» передбачає вчинення дій «на силу», тобто проти волі потерпілого. У злочинах проти статевої недоторканості відсутність згоди на певну сексуальну поведінку щодо потерпілого має також визначальний характер. Специфіка цього факту проявляється й у тому, що, як правило, йдеться не про виражену незгоду, а про відсутність такої згоди з певних причин: вік, хвороба, безпорадний стан.

Вивчення кримінального закону та різних суджень, висловлених на сторінках юридичної літератури, про кримінально-правове значення згоди потерпілого дає можливість виявити ряд загальних положень. Згода потерпілого від злочину як обставина, що має кримінально-правове значення, повинна бути наділена рядом об'єктивних та суб'єктивних ознак. До числа її об'єктивних ознак слід віднести такі. По-перше, згода повинна бути результатом усвідомленої рішучості фізичної особи, яка є осудним та дієздатним суб'єктом, чи її законного представника, який діє в інтересах особи. По-друге, згода повинна бути не вимушена, а добровільна, одержана законним способом. Згода потерпілого, одержана шляхом примусу, насильства, шантажу, обману, погроз чи з використанням залежного становища, не може вважатися добровільною. Випрошена згода є різновидом добровільної згоди, якщо прохання особи не містить прихованої погрози, обману чи іншого протиправного тиску на потерпілого. По-третє, згода повинна бути очевидною, ясно вираженою шляхом прямого дозволу або прохання, інакше кажучи, визначеність згоди означає, що вона повинна бути конкретизована [4, с. 47]. По-четверте, згода повинна поширюватися на ті блага, які знаходяться під охороною кримінального закону. По-п'яте, згода повинна даватися до вчинення обумовленого нею діяння [5, с. 172–173].

Особа, яка спричиняє шкоду, повинна усвідомлювати сукупність перерахованих вище об'єктивних обставин. Так, вона повинна достовірно знати, що згода на порушення тих чи інших прав та законних інтересів особи мала місце у дійсності до вчинення діяння. Згода була усвідомленою, тобто давалася дієздатною особою чи її законним представником. Не можна говорити про кримінально-правове значення згоди потерпілого, якщо вона дана неосудною особою чи малолітнім або розумною особою, але в обставинах, які істотно ускладнюють її

свідомо-вольову діяльність. Відсутність однієї з перерахованих ознак означає, що згода потерпілого як ознака складу злочину чи елемент обставини, яка пом'якшує покарання, не може мати кримінально-правового значення [5, с. 173].

В юридичній літературі питання про вік потерпілого у злочині, передбаченому ст. 134 КК РФ, де згода потерпілого має кримінально-правове значення, тлумачиться неоднозначно. Так, М.А. Конєва вважає, що у законі слід встановити вік статевої недоторканості до 18 років, а добровільність як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 134 КК РФ, повинна передбачати усвідомлену і вольову згоду особи, яка не досягла саме цього віку [6, с. 29–30]. Подібна картина спостерігається й у КК України. Щоправда, в нас статевая незрілість не пов'язана з віком потерпілого, а вважається своєрідним станом здоров'я потерпілого. Однак і добровільність статевого зв'язку означає ясно виражену згоду особи на статеві відносини. Виникає питання, з якого віку таку згоду слід вважати справді добровільною. Перша цифра, що спадає на думку, – це 16 років, адже сексуальні стосунки з особою, яка не досягла 16-тирічного віку – злочин, передбачений ст. 156 КК України. Однак протилежне судження висловлене Б.В. Сідоровим, на думку якого «згоду особи, яка досягла чотирнадцятирічного або п'ятнадцятирічного віку та статевої зрілості, на вчинення з нею статевого акту чи інших дій сексуального характеру можна вважати достатньо усвідомленою» [7, с. 256]. Як стверджує цей дослідник, у випадку визнання за таким потерпілим права на розпорядження своєї статевою свободою, будь-які підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за дії, передбачені ст. 134 КК РФ, вчинені зі згоди такого потерпілого, відпадають. Позиція дослідників, які пропону-

ють у злочинах проти статевої недоторканості підвищити вік осіб, які захищаються кримінальними законами, видається більш переконливою [5, с. 175]. В наш час суспільству нав'язується субкультура, яка несе у собі міцні заряди руйнування моральності та культури, у тому числі й у сфері статевого спілкування та сексуальних відносин підлітків та молоді. Значна частина неповнолітніх та навіть малолітніх не тільки багато знає про секс, але й живе статевим життям. Тому прагнення законодавця впливати на процеси, які мають глибокі соціально-ідеологічні, морально-етичні та біологічні причини, слід визнати правомірним [5, с. 175–176].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пудовочкин Ю.Е. Учение о составе преступления : [учебное пособие] / Ю.Е. Пудовочкин. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 248 с.
2. Дьяченко А.П. Педофилы и их жертвы / А.П. Дьяченко, Е.И. Цымбал // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы IX международной научно-практической конференции (26–27 января 2012 г.). – М., 2012. – С. 322–327.
3. Мороз Л.М. Неповнолітня жертва як об'єкт статевого злочину / Л.М. Мороз // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 2. – С. 131–134.
4. Расторопов С.Д. Уголовно-правовое значение согласия лица на причинение вреда своему здоровью / С.Д. Расторопов // Законность. – 2003. – № 10. – С. 46–49.
5. Фаргиев И.А. Уголовно-правовые и криминологические основы учения о потерпевшем / И.А. Фаргиев ; под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Чучаева. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2009. – 244 с.
6. Конєва М.А. Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы, совершаемые лицами гомосексуальной направленности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М.А. Конєва. – Волгоград, 2002. – 30 с.
7. Сидоров Б.В. Поведение потерпевших от преступления и уголовная ответственность / Б.В. Сидоров. – Казань : Абак-Юлдаш, 1998 – 266 с.